

20. Györfly Gy. Honfoglalás és megtelepedés // Magyarország története. – Bp., 1984. – Old. 1923.
21. Лашук Л.П. Кочевничество и общие закономерности развития // Советская этнография. 1973. № 2. – С. 92.
22. Györfly Gy. Wirtschaft und gesellschaft der ungarum um die Jahrtausendwende. – Bp., 1983. – S. 105.
23. Гавлик Л. Вопросы типологии генезиса феодализма в Европе и Передней Азии и славянские народы // Восточная Европа в древности и средневековье. – М., 1978. – С. 137.
24. Font F.M. Slaven in Ungarn der arpadenzeit // Studia Slavica Savariensia. – 1992. – № 2. – S. 59.
25. Гавлик Л. Ранняя стадия развития феодализма в Моравии (к проблематике ее общественной структуры в свете письменных источников) // Советское славяноведение. – 1975. – № 1. – С. 35.
26. Рашид ад-Дин. Сборник летописей. – М.-Л., 1946. – С.58.
27. Греков Б.Д. Киевская Русь. – М., 1953. – С. 165.
28. Пашуто В.Т. Образование Литовского государства. – М., 1959. – С. 273.
29. Bartha A. Hungarian society... – P. 82.
30. Kniezsa I. A magyar nyelv szláv jövenényszavai. – Bp. 1978. – Old. 205.

SUMMARY

THE SOCIAL STRUCTURE OF THE HUNGARIAN SOCIETY AND SYSTEM OF THE RULE OF THE STATE BEFORE FOUNDING OF EARLY FEUDAL HUNGARIAN STATE

Aleshkevich Ya. (Uzhhorod)

This article deals with the most important aspects of transformations of the Hungarian tribes in the VIII-X centuries. These system was influence of the local social systems of the Turks and Slavonic peoples. In this time was appearance new principles of the rule of the Hungarian peoples.

РЕЗЮМЕ

СОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ВЕНГЕРСКОГО ОБЩЕСТВА И СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ В ПРЕДВЕРИИ ОБРАЗОВАНИЯ РАННЕФЕОДАЛЬНОГО ВЕНГЕРСКОГО ГОСУДАРСТВА (VIII—X ст.)

Алешкевич Я. (Ужгород)

В данной статье речь идет о сложном и противоречивом пути формирования новой социальной структуры венгерского общества в период с VIII-X столетий. В процессе эволюции социальной структуры наблюдалась трансформация кочевой системы, основанной на патриархальных родовых отношениях в более сложную – межплеменную, и далее – в государственно-правовую систему отношений между различными категориями населения будущего Венгерского государства. Большое влияние на развитие венгерского социума оказали тюркские и славянские народы Восточной и Центральной Европы. Одновременно с изменениями в социальной структуре проходила ломка старой системы управления венгерским обществом, что проявилось в появлении новых должностей, званий и т.д.

ЧЕСЬКІ ЗЕМЛІ У ФОКУСІ ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ФРІДРІХА I БАРБАРОСИ (1152-1190)

ЛІХТЕЙ І. (Ужгород)

На середину XII ст. чеські землі опиняються у сфері впливу Священної Римської імперії. Феодальна роздрібленість та міжусобна боротьба за пражський трон серед представників династії Пршемисловичів дозволяли німецьким імператорам, прикриваючись політичною доктриною універсалізму, постійно втручатися у внутрішні справи Богемії. Особливо різко

посилюється тиск імперії на Чеську державу в епоху правління Фрідріха I Барбаросси (1152-1190). Відразу ж після свого обрання імператором він вирішив скористатися титулом, щоб зміцнити монархічну владу в Німеччині й підняти престиж Священної Римської імперії. Універсалістські інтереси Фрідріха I охоплювали й центральноєвропейський регіон. Тому й не

дивно, що до його військових та політичних проектів був утягнутий і чеський князь Владислав II (1140-1172).

Слід відзначити, що в перші роки Фрідріхового володарювання Владислав II намагався триматися від німецького імператора на відстані. Головною причиною такої ситуації було прагнення до проведення чеським князем самостійної зовнішньої політики. Зближення Владислава II й Фрідріха I Барбаросси настало влітку 1156 р. під час одруження останнього з Беатрис Бургундською. Між обома правителями було укладено таємну угоду, згідно з якою чеський князь погодився надати цісареві військову допомогу в поході проти італійського міста Мілан. Натомість Фрідріх I пообіцяв подарувати Владиславу II королівський титул і повернути головне місто Верхньої Лужиці Будишин, яке колись було підвладне чеському князеві Вратиславу II (1061-1092, з 1085/86 – король).²

Перед походом в Італію Барбаросса вирішив покарати норовливих польських княжат, конфлікт між якими визрів давно й дедалі поглиблювався. Суть у тому, що правитель Кракова й Мазовії Болеслав IV Кучерявий (1146-1173), молодший син Болеслава Кривоустого (1102-1138), наперекір своєму старшому братові Владиславу II Вигнанцю (1138-1146) зумів підкорити собі Польщу. Усунутий від влади, Владислав II Вигнанець попросив помочі у Фрідріха I. Імператор через послів намагався умовити Болеслава IV, щоб той передав братові, не допускаючи при цьому його до управління державою, хоча б частину батьківської спадщини. Однак Болеслав IV Кучерявий уперто відмовлявся йти на поступки, чим викликав гнів Барбаросси і дав останньому привід до збройної виправи в Польщу, щоб поставити правлячих там князів у васальну залежність від імперії.³ Оскільки Владислав II Вигнанець був одружений на Агнесі Бабенберг, сестрі дружини чеського князя, то він звернувся по допомогу й до нього.⁴ Тому німецькому цісареві не потрібно було докладати великих зусиль, аби на рейхстазі в Бамберзі (червень, 1157) залучити до участі в поході й володаря Чехії.⁵

Влітку 1157 р. об'єднане німецько-чеське військо перейшло Ельбу й швидко досягло Вроцлава, а відтак і Познані. Болеслав II Кучерявий був змушений при посередництві чеського князя Владислава II розпочати переговори про мир. За умовами договору, укладеного під Познанню в 1157 р., Польща ставала імперським васалом і мала сплатити значну данину. Крім того, Болеслав IV зобов'язувався поставити Барбароссі військовий контингент і примиритися з

братом. Однак цю обіцянку так і не було виконано, а 1159 р. Владислав II Вигнанець помер.⁶

У січні 1158 р. відбувся імперський сейм у Регенсбурзі. Саме тут стало відомо про таємні домовленості між німецьким цісарем та чеським князем. Очевидці цих подій, нотар і канонік Празького костела Вінценцій, пише, що 11 січня імператор Фрідріх I Барбаросса нагородив Владислава II за вірну службу королівським вінцем (regio diadimante) й проголосив його королем.⁷ Про цю подію міститься згадка і в інших тогочасних чеських джерелах. Скажімо, «Хроніка Сазавського монаха» навіть наводить мотиваційну промову Фрідріха I Барбаросси, після чого той «наказав принести золоту корону, перлами та іншими дорогоцінним камінням дивовижно прикрашену», щоб дарувати її чеському володареві. Удостоївшись такої шани, підсумовує літописець, «славний князь Владислав повернувся з величезним тріумфом і радістю» додому.⁸ А 18 січня 1158 р. імператор своєю грамотою надав Владиславу II та його нащадкам право носити діадему тоді, коли сам надягає корону, тобто на Різдво, Великдень, Зелену неділю (Трійцю) й особливо в дні св. Вацлава і св. Войтеха. Цей привілей має чеський правитель приймати тільки з рук празького єпископа Данієла, оломоуцького біскупа Яна та їх наступників. Крім того, Фрідріх I Барбаросса дозволив Владиславу II збирати податок з польських земель, котрий його попередники, чеські князі, отримували з давніх-давен.⁹

В Регенсбурзі Владислав II підтвердив готовність виступити разом із Фрідріхом I Барбароссою проти міста Мілан. Однак чеські вельможі сприйняли намір свого правителя досить холодно: на засіданні земського сейму дорікали Владиславу II за ігнорування ним їхніх порад і не поспішали давати згоду втягувати країну у військові акції німецького імператора. В усьому звинуватили єпископа Данієла, котрий визначав основні напрямки зовнішньої політики празького двору. Й лише після того, як було повідомлено про добровільність участі в поході та його спорядження на кошти Владислава II, опір магнатів послабився. Тому й не дивно, що до збройної виправи в Італію зголосилася не тільки войовнича «золота молодь», але й чимало простих і бідних чехів.¹⁰

Нарешті, в травні 1158 р. чеське лицарство рушило на південь. Владислава II супроводжували брат Депольт, празький біскуп Данієл, вишеградський пробст Гервасій і ряд вельмож та чиновників на чолі своїх озброєних дружин. Як авангард імператорської армії, загони Владислава II досить швидко досягли широкої

падуанської рівнини. Відтак, після боїв з Брешією, в кінці липня чеське військо з'єдналося з головними силами Фрідріха I Барбаросси й на початку серпня підійшло до Мілана. Позаяк укріплене й неприступне місто не можна було захопити лобовою атакою, цісар вирішив розпочати його облогу. Проти кожної із 7 міланських брам було поставлено частину війська. Чеські дружини стояли біля воріт св. Діонісія.

Під час облоги чеські лицарі майже щоденно відзначалися, здійснюючи постійні виласки й завдаючи противнику чимало шкоди. Сам Владислав II в одній із сутичок убив міланського гонфалон'єра. Тільки-но в Мілані взяла гору партія примирення, вона відразу почала переговори про припинення бойових дій. Підтвердженням авторитету Владислава II було те, що саме до нього звернулася делегация обложеного міста за посередництва у розв'язанні конфлікту. У виробленні умов капітуляції брав участь і празький єпископ Данієл. Окрему угоду з цього питання виробив його капелан Вінценцій.¹¹ Міланцям не залишалося нічого, як здатися на умовах, запропонованих Фрідріхом I, що й сталося 1 вересня 1158 р. Мілан мав сплатити величезну данину, видати триста заручників, відмовитися від права карбувати монету й справляти торгові та дорожні збори.¹² А 8 вересня відбулася церемонія підкорення бунтівного міста. Того ж дня в присутності багатьох німецьких та італійських княжат Барбаросса знову прикрасив голову Владислава II королівською короною. Цим урочистим актом імператор не тільки висловив своєму чеському союзникові публічну подяку, але й символічно підтвердив його підвищення в Регенсбурзі. Вшанований в такий спосіб, Владислав II вирушив з поріділим військом у зворотню дорогу до Чехії. За наполяганням цісаря, залишив в Італії єпископа Данієла, вправність і досвід якого високо цінував Фрідріх I Барбаросса.¹³

Завдяки нагороді в Регенсбурзі та повторній коронації біля переможеного міста Мілан, Владислав II в очах сучасників досяг вершини своєї могутності. В 1158 р. він відкинув князівську титулатуру й, уже як король, почав іменуватися Владиславом I. Його успішне сходження стало можливим, по-перше, завдяки сприятливій політичній ситуації, що проявилася в боротьбі за утвердження верховних прав Фрідріха I Барбаросси на території Італії (адже імператор потребував союзників саме тут), а, по-друге, завдяки ремінісценції на королівський титул свого діда чеського князя Вратислава II. Найбільшу користь при цьому отримав Барбаросса, позаяк Владислав II надалі тісно прив'язувався до

політичного курсу Гогенштауфенів. Наділення права носити королівську діядему розілядалося як вираз цісареві зверхності, тим більше, що для Фрідріха I зробити це було нескладно. Бери участь у міланському поході, чеський правитель узяв на себе досить високі зобов'язання, і щоб надалі утримувати своє політичне реноме, мусив у майбутньому затрачати на це багато енергії. Він був свідомий того, що в союзі з цісарем зможе впливати на внутрішню ситуацію сусідніх країн. Разом з тим, як влучно відзначає дослідник Й. Землічка, чеська політика якраз на той час почала втрачати свою індивідуальність.¹⁴

У січні 1159 р. міланці, невдоволені тим, що імператор намагався утвердити при владі в місті своїх ставлеників, повстали. Їх підтримала Брешія й маленьке містечко-кріпость Крема. Фрідріх I Барбаросса, котрий восени 1158 р., поклавшись на свій попередній успіх, відіслав за Альпи більшу частину союзних військ і виявився не в змозі завдати нищівного удару. Сил, що залишилися в його розпорядженні, для нового підкорення Мілану було явно недостатньо. Тоді в липні 1159 р. імператор підійшов до містечка Креми й шість місяців тримав в облозі його жителів. Захопивши нарешті в січні 1160 р. цю маленьку фортецю, Барбаросса наказав зруйнувати її дощенту.¹⁵

До цих труднощів додалися чвари з папським престолом. Після смерті Адріана IV (1154-1159) противники Фрідріха I обрали папою Александра III (1154-1181), а прихильники – Віктора IV (1159-1164). Роз'єднанням папської влади зумів скористатися Барбаросса. Він скликав у Павії церковний собор (лютий 1160), на якому Александра III було позбавлено влади. Останній в свою чергу відлучив Фрідріха I від церкви.¹⁶ Цісар зрозумів, що його чекає похід на Рим. Але перш за все він хотів утвердитися в Ломбардії. Зібравши васалів із Німеччини й Італії, Барбаросса у травні 1161 р. знову обложив Мілан.

До оновлених боїв у Північній Італії долучилася й чеська допомога військом, яке привели брат короля Демолт та Владиславів первісток Бедржіх. Однак на даний момент для Барбаросси значно важливішою була підтримка Чехією Віктора IV. Навіть угорський король Гейза II (1141-1162) став проявляти до Александра III свої симпатії, зламати які не зумів навіть дипломатичний хист єпископа Данієла. В складній обставині боротьби з вторгненнями в Угорщину візантійського імператора Мануїла I Комніна (1143-1180), Гейза II деякий час намагався підтримувати Фрідріха I Барбароссу.

Це, зокрема, проявилось у відправці угорського допоміжного загону цесареві в 1158 (1157) р., коли той воював проти міста Мілан. Але німецький імператор прагнув примиритися з Мануїлом I й перетворити Угорщину на свого васала. Дізнавшись про це, Гейза II у 1161 р. звернувся до французького короля Людовіка VII (1137-1180) з посланням, в якому пропонував укласти союз проти Барбаросси на користь папи Александра II.¹⁸ На ту пору, під тиском місцевого кліру, останнього вже визнала Франція, а разом з нею і Англія. Тому ймовірність залучення до антинімецької коаліції угорського володаря дуже непокоїла Фрідріха I.

Насправді ж реальні підстави для стурбованості не було. Александр II у Римі не втримався й мусив шукати притулок у Франції. До завершення наближалася й облога Мілану. Фрідріх I запропонував його мешканцям надзвичайно жорсткі умови капітуляції, гарантуючи їм життя, а місту існування: засипати рови, знищити мури й вежі; видати триста заручників, прийняти цесарського намісника-подесту, виплатити контрибуцію, спорудити за свій рахунок замок для імператора, не вступати в союзи з жодною державою. Мілан відмовився. Проте 1 березня 1162 р. магістрати Мілану були змушені здати місто Барбароссі, котрий наказав жителям покинути його стіни, а солдатам – пограбувати і спалити будинки. Мілан було повністю зруйновано.¹⁹

Крім військових акцій в Італії, Владислав II ішов назустріч Барбароссі й у інших починаннях. У цьому контексті особливо активно чеський правитель перейнявся угорськими справами. Після смерті Гейзи II (1162) в Угорщині розпочалися сутички між Іштваном III, неповнолітнім сином померлого короля, та Гейзовим братом Іштваном IV. Оженившись на принцесі з династії Комнінів, Іштван IV, при допомозі візантійського імператора Мануїла I Комніна, в січні 1163 р. захопив угорський трон.²⁰ Прагнучи посилити залежність Угорщини від імперії, чварами серед Арпадовичів вирішив скористатися й Фрідріх I Барбаросса. Він доручив королеві Чехії збройно підтримати Іштвана III. Такий крок Владислава II розцінювався позитивно як Іштваном III, так і його матір'ю Євфросинією (вдовою Гейзи II). Адже двосинів чеського володаря мали за дружин сестер Іштвана III. Сприяючи останньому, Владислав II боронив також принцип майорату, який прагнув запровадити й у Чехії.²¹

У 1164 р. Владислав II зі своїм військом вступив на територію Угорщини. Назустріч йому, форсувавши Дунай, рухалася армія, очолювана

Мануїлом I Комніном. До битви, однак, не дійшло. Як відзначає константинопольський придворний історик Юанн Кіннам (після 1143 - поч. XIII ст.), візантійський імператор направив до чеського короля свого посла. Останній мав пригадати Владиславу II, як той під час другого хрестового походу добровільно визнав себе васалом Мануїла I, а нині, воюючи проти нього, порушує клятву сеньйору. У відповідь Владислав II запевнив Мануїла I в тому, що не забув даних йому колись обіцянок і прибув на угорську землю не заради війни з василевсом, а для захисту Іштвана III, котрий несправедливо постраждав від свого дядька.²² Під час переговорів Владислав II домігся визнання Іштвана III (1163-1172) королем Угорщини, а його брат Бела, інтереси якого відстоював Мануїл I, отримав у володіння провінції Срем, Хорватію й Далмацію.²³

На цей раз мирне вирішення угорського питання стало проявом дружніх стосунків Чехії та Візантії. Неабияку роль тут відіграв і шлюб Владиславою внучки з представником династії Комнінів. Багаті дарунки Іштвана III та його матері принаймні частково компенсували військовій витраті. Але незабаром протистояння Угорщини й Візантії набуло подальшого продовження. На боці Іштвана III спільно з Фрідріхом I Барбаросою знову виступив Владислав II.²⁴ До цього слід додати, що в міжусобній боротьбі за угорську корону взяли активну участь і окремі руські удільні правителі. Адже батьком Євфросинії був великий князь Київський Мстислав Володимирович (1125-1132)²⁵, а одну з доньок галицького князя Ярослава Володимировича Осмомисла (1159-1187) ще малою посватали за Іштвана III й відіслали на виховання в Угорщину. Проте шлюб цей у 1164 р. розладнався, бо Ярослав Осмомисл підтримав Мануїла I Комніна в його війні з угорцями.²⁶

Між тим, папську схизму не розв'язала навіть смерть Віктора IV (1164). Стараннями Фрідріхового канцлера, кельнського архієпископа Рейнольда Дассельського (1159-1167), папський престол «посів» Пасхалій III (1164-1168). У травні 1165 р. учасники імперського сейму у Вюрцбурзі під тиском Барбаросси поклялися ніколи нікого не обирати папою, крім Пасхалія, а якщо він помре, - кого-небудь із його ж папії.²⁷ Шляхи до компромісу закрилися. Незважаючи на значні зусилля цесарської дипломатії, Александра III так і не вдалося ізольувати й він через деякий час повернувся до Риму. Жорстока політика Фрідріха I відштовхнула від нього й деякі північної галійські міста, які колись

визнавали його своїм сеньйором, а тепер згуртувалися навколо папи Александра III. Спираючись на підтримку останнього, Мілан відбудував стіни і 1165 р. увійшов до оборонного союзу в складі Венеції, Верони, Віченци та Павії (Веронська ліга).²⁸

У жовтні 1166 р. Барбаросса знову спустився в Італію. В поході взяв участь і чеський корпус під командуванням Деполта. На службі в цісаря проявив свої здібності також єпископ Данієл.²⁹ Перш за все імператор прагнув позбавити влади Александра III. Це можна було зробити тільки в разі завоювання Риму, що й осталося у червні 1167р. Саме тут, у вічному місті, 30 липня відбулася урочиста інтронізація Пасхалія III в одязі паломника втік у Беневент. А 1 серпня 1167р. в римському соборі св. Петра Пасхалій III вінчав Барбароссу та його дружину Беатріс імператорською короною.³⁰ Однак тріумф виявився короткочасним. Цісарське військо знесилила епідемія чуми. Її жертвами стали також Рейнольд Дассельський, Вельф VII, Деполт і біскуп Данієл.³¹ Втрата брата та єпископа Данієла дуже засмутила Владислава II, адже перший прославився доблестю, а другий умів виправляти промахи чеського короля й примиряти його з імператором.

Після смерті Данієля Владислав II вплутався у справи, які настроїли проти нього Фрідріха I й швидко підірвали престиж правителя Чехії. Спочатку деякі самостійні акції чеського короля, зокрема, напад на володіння Вельфа VII, Барбароссу лише роздратували, але не внесли у стосунки цісаря з Владиславом II принципових розходжень. Проте боротьба Владислава II за архієпископський престол у Зальцбурзі вклала до рук Фрідріха I зброю, з допомогою якої він перетяв усі нитки, що зв'язували його з володарем Богемії. На такий крок Барбаросса йшов свідомо, бо бачив, що енергія старіючого Владислава II слабне, а опозиційні настрої в королівстві дедалі зростають. Все це зменшувало гарантії надходження подальшої військової допомоги цісареві з Чехії. Коли в 1168 р. чеський король дозволив без згоди Фрідріха I обрати Зальцбурзьким архієпископом свого сина Войтеха, настав останній етап дружніх відносин між Владиславом II та Фрідріхом I Барбаросою.³²

На перших порах Владиславові II вдалося уникнути цісарєвого гніву. Але Войтех дуже швидко втратив орієнтацію в чужому середовищі. Оскільки серед зальцбурзького духовництва переважали прихильники Александра III, під їх вплив потрапив молодий та недосвідчений архієпископ. Він не приєднався до Пасхалієвого наступника Калікста III (1168-1178),

а тримався союзу з послідовниками Александра III. Така позиція Войтеха привела до того, що на імперському рейхстазі в Бамберзі (гравень 1169) Барбаросса відмовився визнати його обрання архієпископом. Це подіяло навіть намагання Владислава II задобрити Фрідріха I грошима. Подальша Войтехова діяльність у Зальцбурзі стала неможливою. Та набагато згубніше вплинула на Владислава II втрата ним віри в свої можливості. До того ж, чеського короля сильно вразила смерть брата Інджіха (після 1169 р.).³³

Дарма, що Владислав II особисто ніколи не складав Барбароссі клятву вірності і як король не приймав від нього Богемію в лен. Аж тепер він зрозумів, в якій глибокій залежності опинився від імператора. Влітку 1172 р. Владислав II на чолі своєї дружини супроводжував цісаря в Польщу. Допомагав йому в інтервенції на користь сина Владислава Виганця. Проте до покращення стосунків із Фрідріхом I це не привело. Зламаний фізично й духовно, Владислав II був зацікавлений лише в одному: зберегти королівський титул за своїм сином Бедржіхом, котрому в 60-х роках XII ст. довірив Оломоуц. Він довго розмірковував, яким чином це можна зробити. Однак не придумав нічого кращого, як зректися трону на користь Бедржіха. Це сталося наприкінці 1172 р.³⁴ Йдучи таким шляхом, Владислав II сподівався, що отримання ним 1158 р. королівської корони передбачало і принцип її успадкування сином (primogenitura). Аби не нагнітати ситуацію, Бедржіх (можливо, за порадою батька) навіть не носив титул короля. Проте події розгорталися в іншому руслі. Цісар удав із себе ображеного й пообіцяв чеський трон Олдржіхові.³⁵

У вересні 1173 р. на імперському сеймі в Гермесдорфі (Тюрінгія) Фрідріх I Барбаросса звинуватив короля Владислава II в тому, що той з власної волі, всупереч законам і звичаям, без дозволу імператора та згоди чехів передав корону своєму синові. Бедржіху інкримінували те, що він протягом 1172-1173 рр. правив Богемію як самозванець. У підсумку Барбаросса виніс рішення: позбавити Бедржіха й надати ніколи не надавати чеському володареві королівського титула. Після цього Фрідріх I виділив чеську державу в лен Олдржіхові, котрий тут же попросив всю повноту влади князю Собеславу II (1173-1178).³⁶ Таким чином, своїми діями Владислав II спричинив передумови для нової глибокої династичної кризи. В результаті, міжнародний авторитет чеського монарха швидко впав і Пршемисловичі знову втратили право на королівську корону.

Уперше чеський трон посів князь, призначений з волі цесаря. Чеська шляхта проти такого кроку Фрідріха I чинила значно впертіший опір, аніж прийняті егоїстичними настроями представники династії Пршемисловичів. Саме вона активно протидіяла намаганням Собеслава II проводити самостійну політику й, зрештою, спричинилася до його падіння в 1178 р. Досить сильна опозиція знаті була й проти Бедржіха (1178-1189), котрого Барбаросса відновив на троні після Собеслава II.³⁷ Великі магнати підтримали повстання Конрада Оти проти Бедржіха й примусили останнього втікати з Чехії до імператора. За такої ситуації Фрідріх I у 1182 р. прямо-таки заставив лідерів чеської шляхти знову прийняти Бедржіха, а Конраду Оти на правах імператорського лена пожалував маркграфство Моравію.³⁸

Дії Барбаросси, спрямовані на подрібнення Богемії, слід розглядати як грубе втручання у внутрішні справи країни. Це сталося в той момент, коли спроби Фрідріха I відродити велич імперської ідеї невпинно руйнувалися. Аби зберегти свою гегемонію в центральноєвропейському просторі, він намагався покладатися на відцентрові сили в Чеській державі. Саме з таких міркувань виходив цесар, коли 1187 р. надав празькому єпископству статус імперського володіння.³⁹ Отже, керуючись власними амбіціями, Барбаросса порушив єдність Богемії й поділив її на Чеське князівство, маркграфство Моравію та маєток празького єпископа, що свідчило про послаблення династії Пршемисловичів.

Однак основи чеської державності виявилися досить стійкими і Фрідріх I так і не зміг їх розхитати. Його домаганням активно протидіяли, насамперед, ті чеські феодалі, які опиралися на власну економічну самостійність і не хотіли втратити здобуті під час династичних чвар привілеї. Саме ця категорія чеського суспільства наприкінці 80-х р. XII ст. рішуче виступила проти ставлеників Барбаросси і підтримала Конрада Оту. За період свого короткочасного правління Конрад II Ота (1189-1191) спромігся згуртувати Чеську державу й відновити її

суверенність з питань князівського статусу, виборів правителя та чеських єпископів.⁴⁰

Втім, Конрад II Ота, як і його попередники, також не зміг уникнути прив'язаності до політичного курсу Гогенштауфенів. Він часто виїздив на імперські сейми до Регенсбургу, Франкфурту та інших міст імперії. Разом з тим, Конраду II Оти вдалося ухилитися від участі в третьому хрестовому поході. Чеську дружину в цій військовій виправі очолював Пршемислович Дєполт II (син того Дєполта, котрий помер, вражений чумою в 1167 р.). Тільки-но загоїли хрестоносців зі Священної Римської імперії та Центральної Європи досягли Малої Азії, їх ряди почали рідіти через різні хвороби й бої з візантійцями та мусульманами. Нешасна загибель Фрідріха I Барбаросси у водах річки Салеф (червень 1190 р.) позбавила хрестоносців одноосібного командування й надмолила їх бойовничий запал. До Палестини добралися жалюгідні рештки колись бравого лицарства. Загибло також багато чехів, у тому числі й Дєполт.⁴¹

Протягом майже сорокалітнього правління Фрідріх I Барбаросса проявляв неабиякий інтерес до чеських земель. Як і його попередники, він швидко зрозумів стратегічне значення Богемії в Центральній Європі. Німецький імператор добре усвідомлював, що з допомогою прислужливих чеських правителів зможе контролювати не тільки Польщу й Угорщину, але й протидіяти спробам відновлення візантійської гегемонії в цьому регіоні. Крім того, Пршемисловичі мали в своєму розпорядженні значно більшу збройну потугу, ніж наймогутніші аристократичні роди Німеччини. Цю військову силу володарів Богемії цесар активно використовував у своїх італійських кампаніях. Нагородивши Владислава II королівським титулом, Барбаросса прив'язав його до свого політичного курсу, що дорого коштувало чеському народу. Відтак, з метою тіснішого прилучення Богемії до німецького ядра, Фрідріх I упродовж 80-х рр. XII ст. виділив у складі країни три адміністративно-територіальні одиниці на правах імперських володінь.

ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Пако М. Фридрих Барбаросса. – Ростов-на-Дону, 1998. – С. 86.
- ² Žemlička J. Čechy v době knížecí (1034-1198). – Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. – S. 236.
- ³ «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI-XIII вв.: (Перевод и комментарии) / Под ред. В.Л. Янина. – М., 1987. – С. 111.
- ⁴ Nový R. Přemyslovský stát 11. a 12. století. – Praha, 1972. – S. 20-22.
- ⁵ Žemlička J. Čechy v době knížecí (1034-1198). – S. 236.
- ⁶ Labuda G. O stosunkach prawno-publicznych między Polska a Niemcami w połowie XII wieku. – *Źasopismo Prawno-Historyczne.* – 1973. – T. 25. – S.25-60.

- ⁷ Letopis Vincencia kanovníka kostela pražského // *Fontes rerum Bohemicarum II*. Ed. J. Emler. – Praha, 1874. – S. 427.
- ⁸ Pokračovatelé Kosmovi. – Praha. Svoboda, 1974. – S. 25.
- ⁹ Český kníže Vladislav II. získává královskou korunu. 1158, 18. leden // *Minulost našeho státu v dokumentech*. – Praha. Svoboda, 1971. – S. 33-34.
- ¹⁰ Letopis Vincencia kanovníka kostela pražského. – S. 427-428.
- ¹¹ Žemlička J. Čechy v době knížecí (1034-1198). – S. 238.
- ¹² Пако М. Фридрих Барбаросса. – С. 134.
- ¹³ Novotný V. České dejiny. Dílu I. Část 2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034-1197). – Praha, 1913. – S. 884-903.
- ¹⁴ Žemlička J. Čechy v době knížecí (1034-1198). – S. 239.
- ¹⁵ Рыжов К. Все монархи мира. Западная Европа (Энциклопедия). – М., 1999. – С. 559.
- ¹⁶ Егер О. Средние века (Всемирная история, т. 2). – СПб, 1997. – С. 312.
- ¹⁷ Volf M. Účast českých panovníků na říšských výpravách // *Časopis Českého muzea*, 82. – Praha, 1908. – S. 180-182.
- ¹⁸ История Венгрии. В трех томах. – М., 1971. – Т. I. – С. 142, 146.
- ¹⁹ Пако М. Фридрих Барбаросса. – С. 155-156.
- ²⁰ История Венгрии. – Т. I. – С. 132.
- ²¹ Žemlička J. Čechy v době knížecí (1034-1198). – S. 261.
- ²² Краткое обозрѣніе царствованія Іоанна и Мануила Комниновъ. (1118-1180). Трудъ Іоанна Киннама, переводъ / Подъ ред. проф. Карпова. – СПб., 1859. – С. 244-248.
- ²³ Dvorník F. Manuel I. Komnenos a Vladislav II., kral český // *Z dějin východní Evropy a Slovanstva*. Sborník věnovaný J. Bídloví k šedesátým narozeninám. Uspořádal M. Weingart, J. Dobiáš, M. Paulová. – Praha, 1928. – S. 68-70.
- ²⁴ Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část 2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034-1197). – S. 936-944.
- ²⁵ Кучерук О. Князі і князівни, королі і королівни // *Хроніка – 2000*. Український культурологічний альманах. – Випуск 31-32. – К., 1999. – С. 60.
- ²⁶ Літопис руський / Пер. з давньорус. Л.Є. Махновця. – К., 1989. – С. 322.
- ²⁷ Егер О. Средние века (Всемирная история, т. 2). – С. 315.
- ²⁸ История средних веков: В 2-х т.: Учебник / Под ред. С.П. Карпова. – М., 1998. – Т. 1. – С. 412.
- ²⁹ Novotný V. České dejiny. Dílu I. Část 2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034-1197). – S. 956-961.
- ³⁰ Пако М. Фридрих Барбаросса. – С. 190.
- ³¹ Volf M. Účast českých panovníků na říšských výpravách // *Časopis Českého muzea*, 82. – S. 182.
- ³² Žemlička J. Čechy v době knížecí (1034-1198). – S. 263.
- ³³ Novotný V. České dejiny. Dílu I. Část 2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034-1197). – S. 984-994.
- ³⁴ Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského // *Fontes rerum Bohemicarum II*. Ed. J. Emler. – Praha, 1874. – S. 464.
- ³⁵ Žemlička J. Čechy v době knížecí (1034-1198). – S. 264.
- ³⁶ Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského. – S. 465-466.
- ³⁷ Přehled dějin Československa I/1 [do roku 1526]. – Praha, 1980. – S. 138.
- ³⁸ Barborová E. Postavení Moravy v Českém státě v době předhusitské (1182-1411) // *Sborník archivních prací*. – Praha, 1970. – Ročník XX. – № 2. – S. 311-312.
- ³⁹ Žemlička J. Čechy v době knížecí (1034-1198). – S. 321-322.
- ⁴⁰ Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. – М., 1988. – С. 29-30.
- ⁴¹ Novotný V. České dějiny. Dílu I. Část 2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034-1197). – S. 1105-1112.

SUMMARY

CZECH TERRITORIES IN THE FOCUS OF IMPERIAL POLICY OF FRIDRICH I BARBAROSSA (1152-1190)

Lychtei I. (Uzhhorod)

The article deals with most important aspects of the external policy of German Emperor Fridrich I Barbarossa concerning Czech territories. As his predecessors before him, he understood the strategic significance of Czechia in the Central Europe in order to control to the efforts to reconstruct Byzantine supremacy in this region. Having awarded Vladislav II by the royal title, Barbarossa bound him to own political course. And, therefore, with the aim of closer annexing of Bohemia to the German kernel, Barbarossa singled out three administrative-territorial units on the right of imperial possession

РЕЗЮМЕ

ЧЕШСКИЕ ЗЕМЛИ В ФОКУСЕ ИМПЕРСКОЙ ПОЛИТИКИ ФРИДРИХА I БАРБАРОССЫ (1152-1190)

Лихтей И. (Ужгород)

В статье рассматриваются важнейшие аспекты политики немецкого императора Фридриха I Барбароссы касательно Чешских земель. Как и его предшественники, он быстро осознал стратегическое значение Богемии в Центральной Европе, хорошо понимая, что с помощью услужливых чешских правителей сможет не только контролировать Польшу и Венгрию, но и противостоять попыткам возобновления византийской гегемонии в этом регионе. Наградив Владислава II королевским титулом, Барбаросса тем самым привязал его к своему политическому курсу. С целью еще сильнее привлечь Богемию к немецкому ядру, Фридрих I выделил в составе страны три административно-государственные единицы на правах имперских владений.

РОЗВИТОК ТОРГІВЛІ У МІСТАХ ТА МІСТЕЧКАХ ВЕРХНЬОГО ПОТИССЯ (XIII-XV ст.)

МІСЬКОВ І. (Ужгород)

Малі міста та містечка входять у господарську орбіту великих міст, поблизу важливих торгових центрів, шляхів. Малі ярмаркові центри виконують функції посередника між великим містом та селом; не могло бути міста чи містечка без ярмарку, а пізніше без ринку [1].

Наразі спробуємо дослідити яку роль відігравали міста та містечка Верхнього Потисся у соціально-економічних відносинах Угорського королівства, зокрема у торгівлі.

До кінця XV ст. приблизно сто дрібних міст і містечок в Угорщині мали право на проведення загальноугорських річних ярмарок. У невеликій кількості з'являються перші гроші з срібного металу під час правління угорського короля Стефана (997-1038 рр.) [2].

Згодом у XI-XIII ст. набуває поширення грошова система, створена за часів Карла Великого. У ній 1 фунт срібла містив у собі 367 грам. З 1 фунта чистого срібла виготовляли 240 динарів (у середні віки новостворені держави називали свої срібні монети динарами). Вага одного динару становила 1/2 грама.

У XI-XII ст. професійні купці відвідують Угорське королівство, де мали свої торгові факторії. Спочатку це були араби та євреї. У минулі часи найголовнішими предметами розкоші вважались гроші, тканини та коні. Згодом

арабських купців замінюють візантійські. Цьому сприяло географічне становище Константинополя, що відповідало торгівельній політиці візантійських імператорів. Європейським купцям був заборонений доступ на Схід [3].

Азіатський крам поступав у Європу через посередництво венеціанських або генуезьких купців. Прянощі, дорогі тканини, ювелірні вироби, шафран, засолену та сушену рибу привозили італійські купці в Угорщину. Вперше сюди потрапило знамените венеціанське скло. З Угорського королівства купці в свою чергу вивозили сіль, вино, хутро. Окрім великого міста Кашша (Кошице), міст та містечок Верхнього Потисся, сюди були включені Севлюш (Виноградово), Госсумезе (Довге Поле), Хуст, Тячів, Вишково, Мараморш – Сігет, Лупрехтас (Берегово), Мукачево, Ужгород, Тиба, Капош, Паловці, Середнє, Собранц, Страйнян, Береги, Косино, Мужієво, Нямень, Чинадієво, Варн.

А всього разом до Верхнього Потисся входило понад 75 міст і містечок. Серед них найчисельнішими містами були згадувані Кошице, Ассоньпатак і Сатмар (нині Бая-Маре та Сату-Маре, Румунія) та решта населених пунктів знаходились у комітатах Абауй, Берег, Земплін, Мараморш, Саболч, Сатмар, Угоча, Унг.